

**TRATAT DE PROTOCOL
ȘI
COMPORTAMENT CIVILIZAT**

Studiu teoretico-aplicativ

dr. Orest Tărîță

Chișinău 2007

CZU 341. 75
T 23

Acest studiu se recomandă drept o lucrare de referință pentru serviciile de protocol și direcțiile relații externe din structurile administrației publice centrale și cele locale, diverse instituții, întreprinderi și asociații, iar prin multitudinea de norme, uzanțe și tradiții poate fi utilă pentru profesori, studenți, cititori și toți cei care se interesează de subtilitățile protocolului, ceremonialului, etichetei și comportamentului civilizat.

Lucrarea a fost discutată și recomandată pentru editare la Catedra Științe Politice și Sociale a Academiei de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova.

Recenzenți:

DI Emil Ciobu, ambasador, doctor în filosofie

DI Grigore Eremei, ambasador, doctor în filosofie

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Tăriță, Orest

Tratat de protocol și comportament civilizat: Studiu teoretico-aplicativ/ Orest Tăriță. – Ch.: Bons Offices, 2007. – 324 p. (ediție suplimentară).

Bibliogr. p. 323-324.

ISBN 978-9975-80-059-4

1000 ex.

341. 75

Breviar istoric

Protocolul este o știință (diplomație, estetică, sociologie, istorie, heraldică) și o artă (stil, frumusețe, culoare, armonie), reprezintă chintesența comportării adecvate pusă în serviciul idealului statului și spiritului unui popor.

Felio A. Vilarrubias

Pentru a ne familiariza mai îndeaproape cu normele de comportament civilizate vom începe cu protocolul, care datează din vremuri imemorabile, embrionul lui dezvoltându-se atunci când concepția despre lume era magică, luînd naștere o dată cu ființa umană, crește și se perfecționează concomitent, ca o consecință a acestei dezvoltări¹. În opinia noastră, protocolul apare, mai întâi, în cadrul tribului ca un produs al relațiilor de comunicare între membrii lui care stabilesc o anumită ierarhie, ordine și subordine, ca mai apoi acesta să se exteorizeze în urma depășirii relațiilor violente și stabilirii relațiilor pașnice între diverse centre de putere (clanuri, hoarde, triburi) care ocupau același spațiu (colină, șes, munte etc.) și care au simțit necesitatea de a intra în contact unul cu altul.

Considerăm că perioada de implementare a normelor de protocol nu poate fi definită cu exactitate. Probabil, a început în epocile preistorice, o dată cu structurarea comunităților umane, când centrele de putere atingînd un anumit grad de civilizare decid că este mai important să auzi mesajul decît să-l mînînci pe mesager², trecînd de la etapa confruntărilor sistematice la etapa de stabilire între ele a unor relații nonviolente bazate pe negocieri.

Prezența protocolului se conturează mai clar cînd relațiile interstatale devin mai formale, concretizîndu-se în acorduri politice și de cooperare, ale căror

¹ José Antonio de Urbina y de Quintana, *El Protocolo europeo, el protocolo mundial y los distintos protocolos extranjeros*, Madrid, 1977, p. 9.

² Mary Jane Mc Caffree and Pauline Innis, *Protocol. The Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usages*, 1985, p. 73.

urme le găsim în mileniul trei (acordul între orașele Lagash și Umma) și în mileniul doi a. Chr. (Tratatul de Pace între Ramses al II-lea al Egiptului și Hattușil al III-lea, regele hitiților).

Încheierea acordurilor în această perioadă timpurie constituie o mărturie reală a apariției primelor norme de comportament civilizată în procesul de inițiere a relațiilor de cooperare politică între societățile antice. Protocolul antic devine structurat și atinge apogeul în Egiptul faraonic, imperiile Asirian, Babilonian, Persan – adevăruri confirmate de mărturiile lăsate de aceste mari culturi ale Antichității care, în expansiunea lor, „au exportat împreună cu cultura și organizarea lor politică și socială propriul protocol și ceremonial în țările dominate de ele sau care au căzut sub influența lor”¹.

Protocolul ajunge să se extindă ulterior din Orient pînă în Imperiul Roman, unde capătă o conotație pur religioasă care se răsfrînge nemijlocit asupra semnării acordurilor, cum era, de exemplu, ceremonialul heraldicilor sfinți din Roma.

În Evul Mediu și pînă la Renaștere (secolele IV-XIV), protocolul continuă să rămînă notoriu în țările Orientului, pe cînd în Europa protocolul era simplu și puțin structurat – consecință a izolării statelor și a contactelor rare între ele.

Însă, o dată cu intensificarea contactelor între țările europene în secolele XV-XVI, contacte care ajung să se instituționalizeze datorită noilor idei și îmbunătățirii comunicărilor, demarează procesul de apropiere a protocolului care face ca ceremonialul din următoarele secole să devină splendid.

Secolele XVII-XVIII sînt dominate de absolutismul monarhic – mărturie elocventă în acest sens constituind Franța și Spania, cînd obiectivul normelor de protocol și ceremonial consta în a remarca importanța și prestigiul monarhului care negocia direct prin intermediul reprezentanților săi.

În acea epocă, se considera că a obține prioritate în unul dintre aceste aspecte formale însemna să recunoști statul și suveranul favorit și să posezi o calitate superioară asupra celorlalți care negociau cu el. De aceea, ea va fi epoca marilor confruntări ocazionate de aplicarea protocolului și a ceremonialului la nivel internațional, precum și perioada de torpilare a majorității

¹ José Antonio de Urbina y de la Quintana, *op. cit.*, p. 73.

nicare¹. Felio A. Vilarrubias ne redă protocolul prin ordinea reglementată și ierarhizată a celor prezenți la o acțiune publică, ca fiind transcripția în scris a uzanțelor unei țări în formule reglementate².

Avînd în vedere diversele idei pe care le au autorii despre aceste concepte, devine clar că *în sens strict* ele diferă (fiindcă, în accepțiunea lor cea mai largă, sînt considerate sinonime), *ceremonialul* desemnînd legătura cu mediul în care se desfășoară relațiile dintre state, sisteme politice, instituții și organisme sociale, pe cînd *protocolul* codifică normele care preced ceremonialul, norme care sînt destinate să asigure fiecărui participant prerogativele și imunitățile corespunzătoare conform dreptului său.

Implementarea protocolului în viața politică a statului, aplicarea lui la ceremoniile oficiale, naționale și în cadrul altor activități scoate în relief funcții concrete care se specifică pentru prima dată în literatura de specialitate:

1. *Funcția de reprezentare;*
2. *Funcția de comunicare;*
3. *Funcția de armonizare socială;*
4. *Funcția de coercivitate.*

Trecînd la evaluarea *funcției de reprezentare* a protocolului, vom nota că ea se manifestă la diverse ceremonii publice. Printre acestea am putea specifica ceremoniile de instaurare în post a conducătorilor de state – eveniment politic care se transformă, prin voința celor prezenți, într-un act constituțional excelent, iar o dată cu reînnoirea puterii prezidențiale sau a celei monarhice, cu venirea noilor suverani, se recrează în întregime sistemul politic al statelor, ceremonialul transformîndu-se, la rîndul său, în expresia vie a ideologiilor oficiale pe care acestea le comportă. Protocolul, ca element de reprezentare, este omniprezent în timpul efectuării vizitelor oficiale de către șefii de state, în cadrul audiențelor oficiale acordate înalților demnitari de stat, internaționali și șefilor misiunilor diplomatice, precum și în organizațiile politice internaționale (ONU) și cele regionale (Uniunea Europeană, Consiliul Europei, OSCE, NATO etc.), unde este stabilită o anumită ordine de precăderi și fiecare stat-membru își are rezervat locul în conformitate cu normele internaționale în vigoare, apelînd la anumite

¹ Louis Dussault, *Protocolul. Instrument de comunicare*, București, 1994, p. 34.

² Felio A. Vilarrubias, *Tratado de Protocolo del Estado e Internacional*, Oviedo, 1994, p. 21.

atribute protocolare de reprezentare – drapel, stemă, care exprimă propria identitate națională și politică și fac ca ea să se deosebească de ceilalți membri ai comunității internaționale.

În aceeași măsură, funcția de reprezentare a protocolului este imprimată la marile sărbători naționale (Ziua Independenței, Ziua constituirii statelor, diverse aniversări și evenimente semnificative din viața națiunilor etc.) care se desfășoară în baza unor ritualuri politice cu participarea nemijlocită a oamenilor și care reflectă nu alceva decît splendoarea, noblețea și unitatea națiunilor într-un moment sau altul al existenței lor, precum și la festivități, omagieri mai puțin semnificative.

Efectul protocolului la aceste ceremonii este deosebit datorită răsfrîngerii normelor sale asupra ordinii ierarhice a participanților, amplasării simbolurilor și aplicării obiceiurilor și tradițiilor naționale, contribuindu-se prin aceasta la crearea unei imagini model a puterii politice și la exprimarea măreției ei.

O altă funcție care relevă semnificația protocolului în societate este *funcția de comunicare*. După cum afirmă Louis Dussault în secolul XX „comunicarea dintre națiuni, popoare și indivizi este, în egală măsură, o dorință și o necesitate universală”¹, opinie la care ne atașăm și noi. Avînd în vedere că comunicarea se realizează într-un anumit mediu, protocolul se afirmă, în acest sens, ca generator de mesaje și ca element de recepție a informației și a materializării ei.

Vom afirma că în mediile actuale orice putere politică cu caracter democratic exercitată de un grup de persoane în numele tuturor face din protocol un element de comunicare între liderii politici și mase, guvernanți și guvernați, el întărește ordinea necesară funcționării normale a instituțiilor statului și asigură într-un anumit mod viabilitatea lor.

Statul, prin mesajul purtat de protocol, vine să ofere o delimitare ierarhică a instituțiilor sale politice și nonpolitice, să fundamenteze spiritul de apartenență a cetățenilor săi la o anumită categorie socială în stat, iar în plan internațional – să comunice cu celelalte state atît unul la unul, cît și în limitele organizațiilor internaționale, regionale și subregionale.

¹ Louis Dussault, *op. cit.*, p. 33.

Funcție majoră a protocolului, cu tangențe în viața politică, este cea de *armonizare socială* care formează o atmosferă de respect între guvernanți și guvernați în baza normelor existente, prin exercitarea ei evitându-se stările de conflict și asigurându-se armonia în societate. Armonia socială se obține grație implementării normelor de protocol prin ordinea pe care o imprimă acestea activităților oficiale, îndepărtînd pericolul dezordinii, îndeosebi dacă se ia în considerație faptul participării la aceste activități a reprezentanților din diferite medii, țări, regiuni și continente.

Politologii consideră că protocolul este imaginea plastică a puterii, o totalitate de simboluri și ranguri care proiectează modul de *a fi și a exista* a unei comunități politice. Protocolul este un mod concret de a exercita puterea.

Deci, buna desfășurare a ceremoniilor publice (politice, culturale, academice, religioase) trebuie privită prin prisma ordinii și respectării uzanțelor și obiceiurilor existente. Așadar, asigurînd armonia, protocolul într-adevăr va ține seama de factorii umani specifici nu numai la festivitățile de amploare, ci și la cele mai restrînse, îndeosebi la activitățile politice, unde va respecta cu strictețe echilibrele adesea fragile, inerente unui anumit mediu.

Cu referire la o altă funcție a protocolului – *funcția de coercivitate (obligativitate)*, am putea afirma că ea este tot atît de importantă ca și celelalte deja menționate anterior, întrucît neaplicarea normelor de protocol în circumstanțe concrete se poate solda cu consecințe negative în stare să afecteze atît la macronivel (state, sisteme politice, organisme internaționale), cît și la micronivel (diverse instituții, asociații civile, religioase, academice etc.) ansamblul colectivității și imaginea ei, calitatea ceremoniilor programate, obiectivele pe care și le propune protocolul în general.

De aceea, organizarea, respectarea ordinii de precăderi și buna desfășurare a tuturor tipurilor de activități (oficiale, neoficiale, private) poate fi asigurată din timp prin îndeplinirea riguroasă a postulatelor protocolare – condiție fără de care orice act politic, ceremonie, manifestare culturală sau de alt gen sînt sortite eșecului.

În acest cadru este important a ne familiariza cu normele generale de protocol care includ principiile lor de aplicare în diverse circumstanțe și situații (*anexa I*).

statului moldovenesc, este încă fragil, fără un contur bine determinat, iar lipsa unor norme riguroase care să asigure aplicarea lui este mai mult decât necesară atât pentru formarea unei imagini corespunzătoare în instituțiile de stat centrale, cât și în structurile administrației publice locale.

În viziunea noastră, adoptarea la etapa actuală a Regulamentului General de Precăderi ale Autorităților și Instituțiilor în Stat și crearea unor servicii viabile de protocol în structurile puterii va contribui la reînvierea acelor frumoase tradiții seculare moldovenești care au plasat, pe bună dreptate, Principatul Moldovenesc în rândurile statelor europene – iubitoare de civilizație – și va înlesni crearea unei noi imagini politice favorabile a Republicii Moldova în interior și în lume.

1.10 Ordinea de precăderi în unele țări străine

Cît privește aspectele protocolului din secolul XX, acesta este notoriu prin adoptarea diverselor regulamente protocolare în țările din Europa, Canada și SUA. Deși continuă să existe unele deosebiri între protocolul țărilor monarhice și al celor de tip republican și luînd în considerație faptul că ceremonialul existent altădată și pompa tradițională au scăzut simțitor și nu mai au aceeași splendoare, vom releva că protocolul occidental, de altfel ca și cel oriental, au păstrat esențialul, constituind la etapa actuală un instrument eficace de reprezentare în viața politică internă și cea internațională.

Regatul Unit al Spaniei

Prima țară care legitimează protocolul este Spania, prin adoptarea, la 1983, a Regulamentului General de Precăderi care nu e altceva decît o reflectare a organizării constituționale a statului spaniol format din autonomii, stabilind, în acest sens, o nouă concepție politică a protocolului și ceremonialului, materializată în practică prin Direcția Protocolului de Stat – centrul coordonator al multiplelor servicii de protocol din țară.

Vom constata că meritul elitei politice spaniole constă în faptul că a reușit să creeze servicii viabile de protocol nu numai la nivelul administrației publice centrale, ci și la nivelul autonomiilor și structurilor administrației

publice locale – realitate care plasează Spania în rîndul țărilor înalt civilizate și o transformă în promotoarea unui protocol de excepție.

Republica Franceză

Franța porcede la legiferarea ordinii protocolare abia în 1989, cu șase ani mai tîrziu decît Spania, dînd o prioritate nuanțată ceremoniilor oficiale, determinării rangurilor și precăderilor autorităților publice. În afară de faptul că în documentul adoptat este fixată ordinea ierarhică a conducerii de vîrf a Republicii Franceze, se specifică, pentru întîia oară, precăderile ex-președinților și ale foștilor primi-miniștri după criteriile vechimii în post¹, rangurile și precăderile nefiind delegate nimănui, ceea ce constituie, în opinia noastră un moment pozitiv, întrucît toți cei care asistă la ceremoniile publice ocupă în cadrul lor locul corespunzător gradului sau funcției deținute, și nicidecum locul autorităților pe care le reprezintă.

Avînd în vedere că Decretul adoptat cu privire la ordinea protocolară în Franța vizează numai sfera ceremoniilor oficiale și faptul că precăderile au creat întotdeauna probleme delicate, s-a decis, la sugestia serviciilor de protocol, de a alătura la documentul de bază o serie de recomandări, care pot fi implementate în dependență de rangul personalităților, locuri și circumstanțe.

Republica Italiană

De un protocol bine structurat se bucură și Republica Italiană care, spre deosebire de normativele franceze, împarte autoritățile publice în patru categorii, ierarhia de vîrf fiind constituită din președinții celor două Camere ale legislativului italian, Prim-ministrul, Președintele Curții Constituționale, urmați de alte autorități de rang mai mic.

Șefii misiunilor diplomatice își ocupă locul în sistemul protocolar italian după episcopi și arhiepiscopi, ceea ce creează o vădită diferență, în comparație cu ordinea protocolară franceză, care prevede plasarea ambasadurilor străine la ceremoniile publice imediat după membrii Guvernului.

E de scos în relief faptul că Regulamentul protocolar italian acordă prioritate membrilor Guvernului în raport cu deputații și senatorii; în

¹ Jean Serres, *Manuel pratique de protocoles*, Paris, 1992, p. 488.

același mod procedează și protocolul francez. Analiza comparativă a celor două sisteme de protocol de tip republican ne permite să constatăm că normativele italiene au un caracter schematic și nu cuprind numărul necesar de precizări privitor la ceremoniile publice, ranguri și precăderi, acordarea diverselor onoruri pe care le prevede Regulamentul francez, deși, trebuie să recunoaștem, ordinea generală de precăderi a corpurilor este prevăzută.

Regatul Belgiei

Pentru cititori prezintă interes ordinea protocolară din Regatul Belgiei care nu a fost aprobată printr-un decret regal, așa cum s-a procedat în cazul Spaniei sau cel al Franței, ci este rezultatul unui consens oficial provizoriu între ministerele afacerilor externe, apărării naționale, justiției și cel de interne (ultimul fiind responsabil de protocol conform decretului lui Napoleon încă din 13 iulie 1804). Conform listei oficiale de precăderi, după rege și membrii familiei regale, locurile ce urmează revin cardinalilor, nunțului apostolic, Decanului Corpului Diplomatic, Președintelui Parlamentului European, acesta fiind urmat de președinții Senatului și Camerei Deputaților, Primul-ministru, viceprim-miniștri, Președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Europene etc. Ordinea protocolară mai prevede plasarea ambasadurilor străine după membrii Cabinetului de Miniștri¹, care înainte îi precedau, precum și acordarea de precăderi marelui mareșal al Curții și damelor de onoare ale Reginei, poziții care nu se întîlnesc la celelalte monarhii europene.

Diferența dintre protocolul monarhic belgian și cel spaniol constă în faptul că primul acordă precăderi cardinalilor, nunțului apostolic și numai apoi conducerii legislativului și executivului, pe cînd cel spaniol procedează invers, plasînd în prim-plan după familia regală pe Prim-ministrul și președinții celor două Camere ale legislativului și apoi slujitorii de cult. Locurile de plasament al ambasadurilor străine acreditați pe lîngă regii Belgiei și Spaniei coincid, ceea ce ne face să credem că ambele monarhii tind să omologheze protocolul și să pună pe principii de egalitate mesagerii țărilor străine.

¹ Jean Serres, *op. cit.*, p. 521.

Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord

Vom releva că de o anumită complexitate este și ordinea protocolară în Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord. Regulile de precăderi în vigoare de la Curtea St. James comportă două liste: una pentru bărbați, alta pentru femei, fapt ce demonstrează că protocolul are particularități specifice în această țară. La momentul actual, Regina Elisabeta a II-a, care este șeful statului, ocupa rangul maxim în stat, fiind urmată de ducele de Edinburgh, Prințul Charles de Wales, soția sa, prinții regali și alți membri ai familiei regale.

Ordinea protocolară engleză atribuie o mare prioritate lorzilor, care sînt, totodată, și membri ai Guvernului sau dețin alte funcții importante în stat, precum și marchizilor, viconților și baronilor. Lista de precăderi prevede acordarea anumitor locuri în ierarhia politică cavalerilor – deținători ai diferitor ordine istorice (*Sfîntul Andrei, Steaua Indiei, Marea Cruce, Sfîntul Mihail și Sfîntul Gheorghe etc.*).

A doua listă care stabilește ordinea de precăderi a doamnelor este inspirată din prima și plasează în prim-plan regina, aceasta fiind urmată de reginamamă, princesa de Wales, fiica suveranului și alte persoane importante. În rest, acest tablou este identic cu primul, fiindcă reflectă în aceeași ordine titlurile nobiliare feminine și toate gradele care urmează.

Republica Federală Germania

Un stat cu anumite tradiții protocolare este Republica Federală Germania, ale cărei landuri sînt promotoarele unui protocol istoric complex și variat. Prioritățile care le dispută unele landuri față de altele s-au răsfrînt negativ asupra creării legislației protocolare unice, fiind acceptată la nivel oficial ordinea protocolară compusă din două paragrafe: primul determină precăderile individuale ale autorităților naționale și străine, iar cel de-al doilea – ordinea protocolară pentru instituțiile politice germane¹. Merită a fi menționat faptul că protocolul federal prevede un anumit spațiu protocolar și pentru mandatarii partidelor în Bundestag, aspect care nu se întîlnește în regulamentele de precăderi ale altor țări europene.

¹ Heinz Commer, *Protokoll und Etikette für Whirtschaft und Verwaltung*, München, 1984, p. 181.